

Nagy Pál

„Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség”

Persze, hogy lehetne (s kellene is) olykor szót ejteni nyilvánosság előtt a félelmetesen szaporodó-terebélyesedő divatjelenségekről. A töksimára borotvált öreg és fiatal fejekről, a permanens borotvátatlansággal hivatkozó arcokról, melyeket a képernyőn vagy a vásárhelyi Poklos-patak partján egyaránt megbámulhatunk.

De nem ezek a (remélhetőleg) mulékony külsőségek készítenek most megszólalásra. Hanem némely, a mindennapi nyelvhasználatban észlelhető, bizonyos fajta szellemi csököttségre és restségre utaló tünetek. Melyek nem csupán a füleket bántják, nem csupán a jó ízlés hiányáról tanúskodnak, hanem mintha édes anyanyelvünk pompás színárnyalatainak kiszorítását, megsemmisítését, szavaink eredeti jellegének szétzilálását céloznák nyegle nagyvonalúsággal.

Folyik a magyar nyelv rongálása, szegényítése, megcsúfolása — rádióban, televízióban, írott sajtóban egyaránt. És, jórészt ezek hatására, a köznapi beszédben is. Minden szinten.

Itt van mindjárt egy mostanság oly sűrűn hallható, gyakran olvasható divatszó: az „igazi”. Sőt: az „igazándi”. A riporter kérdésére válaszolva egy idegenforgalmi főember ezt mondja a budapesti Kossuth rádióban: „Igazán tizennyolc országban van irodánk...” Kértem tőle, kellő tisztelettel: miért „igazán”? Mert „nem igazán” esetleg csak három vagy négy ilyen irodát lehetne említeni? Nincs ennél fölöslegesebb töltelékszó a magyar nyelvben. Semmi szükség rá — ilyen összefüggésben. De jelen van úton-útfélen. A vesztes csapat kapuvédője „igazándiból” nem is tudja, hogyan kapta a harmadik gólt. A helyettes államtitkár „igaziból” nem kíván nyilatkozni egy kényes ügyről.

Friss keletű divatszó romániai magyar sajtónkban (másutt is) a „multikulturális”. Minthogy a miniszter úr Kolozsvárt csakis „multikulturális” egyetemet tud elképzelni, önálló magyar Bolyait semmiképpen, hát fennforog a fogalom olyan körökben is, ahol pedig rég helyénvaló volna felismerni, hogy ez a szó minálunkfelé voltaképpen a román „unikulturális” oktatást szorgalmazó praktikák elegáns fedőszava.

Napnál világosabb: minden valódi egyetem — a világ bármely sarkában, bármely nyelven — kultúrák sokaságának értékteremtő műhelye. Ilyen intézmény volt a maga idejében a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem is; ismét az lesz, amikor meglesz. (Bízunk bennel!) De nem szükséges semmiféle jelzővel mesterkedni. Hanem: vissza kell állítani eredeti mivoltában jelzők nélkül. (Valóban termékeny, európai színvonalú „multikulturalitást” csakis a megszorítások nélküli kölcsönösség és párhuzamosság jegyében lehet elképzelni. Ami kolozsvári viszonylatban azt jelenti, hogy itt a román anyanyelvű egyetemi hallgatóságnak épp úgy meg kellene ismernie a magyar nyelvet, a magyar kultúrát, ahogyan a magyar diákság megismeri a románt.)

Hagyjuk hát békében kimúlni a divatszó csinálmányt. Idegen képződmény; megleszünk nélküle.

*

A magyar fővárosban megjelenő, magyar olvasóknak szánt hetilapban írja valaki a világ „legsármosabb” műsorvezetőjéről: „a Fridi megkerülhetetlen faktor (...) Bele vagyok zúgva. Juhé!” (Hogy oda ne rohanjak...)

Bekapcsolom reggel a Kossuth rádiót, hallgatom az orrhangon hadaró riporter(nő) szövegelését, a megkérdezett politológus, tyúkfarm igazgató válaszait, miszerint a „projekt” így meg így. Véletlenül sincs már a Duna két partja mentén semmiféle elképzelés, terv, ilyenfajta mucsai ócskaság — még a piaci butikusok háza táján sem.

Kosztolányi jut eszembe; le is veszem a polcra a *Nyelv és lélek* című kötetét, innen idézem most: (...) polgárjogot kapott nyelvünkben egy nyegle nemzetköziség, s ez idegenné változtatott olyan szavakat és kifejezéseket is, melyeket annakelőtte csak magyarul használtunk. Ez a fontoskodó szellem halványnak érzett mindent, ami a miénk. Az egészséges érzékletességét póriának, laposnak tartotta. Nem torkoskodtak többé gyermekeink, csak „*nassoltak*”.

1933. május 1-jén jelentek meg először ezek a sorok a *Nyugalomban*. „Szegény Kosztolányi” nem sejtette akkor, hogy az ezredforduló előestéjén a nagy hatóságú magyar televízió reklámjában láthatjuk-hallhatjuk azt az előkelő hölgysemélyt, aki gépkocsijában folyton „nassolni” szeretne...

*

Ám a „nyegle nemzetköziségnek” — amit az egyik legműveltebb, idegen nyelveket és kultúrákat oly kiválóan ismerő magyar író, Kosztolányi Dezső oly határozottan elutasított — nem csak nyelvi megnyilatkozásai, kártékony dudorai voltak annak idején, s vannak manapság is. Talán itt, ezen a területen a leginkább szembeötlő az eredendően magyar szellemiség kikezdése, megcsúfolása — holmi talajtalan, globális világpolgár-káprázatok ígézetében.

Miért kell egy Magyarországon gyártott cigarettát Darling-nak elnevezni? — kérdezte volt egykoron Kosztolányi. „Furcsa nép vagyunk — írta a *Pesti Hírlap*

1935. május 26-i számában. — Szótáraink tanúsága szerint több mint százötvenezer szavunk van. Ezek közül azonban egyetlenegy sem tudunk választani akkor, amikor fölkérnek bennünket egy cigaretta keresztapjával (...) nekünk mindenáron Darling kell, pedig kötve hiszem, hogy az angolok hálából azért a megható figyelemért, hogy az angol világnyelvet Budapesten és falvainkban népszerűsítjük, legközelebbi cigarettájukat majd *Kedves-nek, Budapest-nek, Tokaj-nak, vagy Hortobágy-nak* kereszteljék el.” És hozzátette: „Megint tanultunk egy idegen szót, s cserébe érte megint elfelejtettünk vagy tíz magyart.”

Távrolról sem afféle „belterjes” nyelvi gondok ezek. Régebben sem pusztán „szakmai” szempontok készítették arra a magyar író, hogy felemelje szavát legszentebb tulajdonunk védelmében. Aki napjainkban végigsétál Budapest bármelyik belvárosi utcáján, ugyanvalóst csodálkozhat: a csillogó-villogó cégtáblák feliratai egy hibrid világ nyelvezetének ijesztő térhódításáról tanúskodnak. De a sóvidéki székely legény is „Schnak-bárban” issza meg mindennapi vodkáját, s inkább „bodyguard” lesz belőle, semhogy otthon megfogná a kasza nyelét...

*

Ideiglenes budapesti szállásomon hallom reggel a Kossuth rádióban: „A karakternek nem a motivációja fontos, hanem az aspirációja.” Pár nap múlva ugyanez a rádió közli a nagyvilággal, hogy a MALÉV-nek új „filozófiája” van. Nocsak. Mindezideig azt hittem, hogy a magyar — s bármilyen országbeli — légi utasszállításnak leginkább korszerű repülőgépekre, kifutópályákra lenne szüksége, nem pedig bölcséleti tételekre.

Úton-útfélen fülünket sérti a „motiváció” — legváltozatosabb szövegkörnyezetben. A jeles középccsatar azért nem rúgta be a tizenegyest, mert nem volt hozzá akkor kellő motivációja. Az autóbusz vezetőjének nincs „motivációja”, hogy betartsa az előírt menetrendet. Az a gyanúm, hogy ez a divatos, idegen kifejezés a madárnyelvből lopakodott át a mindennapi beszédbe. S szorít ki erőszakosan, konokul szép magyar szavakat.

1940-ben Németh László *Romlott vagy épült a magyar nyelv?* címmel tanulmányt közölt a Móricz Zsigmond által színpadra alkalmazott *Magyar Elektráról*, Bornemissza Péter 1558-ban (Shakespeare születése előtt hat esztendővel!) írt Szophoklész-drámájáról. Itt idéz pár sort az *Énekek énekének* XVI. század elejéről való magyar fordításából: „íme én szeretőm szól énnekem: kelj fel, én barátom, én galambom, én jó termetem: siess és jöjj (...) Mutasd meg te orcádat énnekem, te szód hangosodjon én fülemben, mert ékes a te szód, és ékes a te orcád.” Erről az ékes tüneményről jegyezte meg Németh László: „legnagyobb nemzeti íróink meg sem születtek még, s a magyar nyelv ép és gyönyörű volt; eljöttek az írók, s a nyelv romlottabb lett, mint előttük volt. Nem azt jelenti ez, ha igaz, hogy legnagyobb erőfeszítéseink közben nem gyarapodtunk, hanem prédikáltunk? Nagy egyéniségeink és műveink sem állíthatták meg a szétfoslását a nemzet egyéniségét őrző leghatalmasabb műnek: a magyar nyelvnek?”

Németh László aggodalmai változatlanul meggondolkoztatóak. Jöttek, jönnek folyton-folyvást napjainkban is a szaporán szövegelők, a nyegle tollnokok, kiknek a füle süket a magyar nyelv ősi hangzataival szemben. Akik hadarva kérkednek magyartalanságukkal.

Bornemissza Péter és kortársai — a Biblia-fordítók, a hitvitázók, az énekmondók — máig ható érvénnyel tanúsítják, hogy valóban: „A magyar nyelv titkos súlypontja a régiségben s a régiséget őrző népnyelvben van”. Ám olvassunk bele figyelmesebben bármelyik napilapunkba, folyóiratunkba, hallgassuk a magyar rádiót, a televízió hírműsorait, riportjait: amit észlelhetünk, az fényévnyi távolságra van „a nemzet egyéniségét őrző leghatalmasabb mű”-től: a tiszta, ép magyar nyelvtől.

Az, hogy mennyire becsüljük, hogyan védelmezzük anyanyelvünket a rázúduló fenyegetettségek ellenében: nemzeti öntudatunk hőfokára jellemző, írók, nyelvvédelemre hivatott írástudók, nyilvánosság előtt megszólalók, tanárok esetében különösképpen. Nyelvében él a nemzet — idézgetjük gyakran. Tapasztaljuk azonban, hogy romlik, mert rontják. Holott oltalmára védőfalakat kellene építeni.

Amerikai emigrációjában vallotta Márai Sándor: „Az anyanyelv térfogatán kívül az író nyomorék (...) Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség.”

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében

IV.

Anyanyelvoktatásunk az önálló Erdélyi Fejedelemség idején (1526–1713), az erdélyi fejedelmek és egyházak oktatási-iskolai rendszerébe tagoltan II.

Három nép, három nemzet, négy vallás — így jellemzi Trócsányi Zsolt (Glatz Ferenc, 1989. 92-94.) a 16-17. századi Erdélyt mind *etnikailag*, mind a nagyobb népcsoportok *jogállását*, mind a *felekezeteket* tekintve. Megállapítja, hogy a „három nép” és „három nemzet” fogalmak nem fedik egymást. Erdélynek alapvetően három alapvető etnikuma volt: a magyar, a román és a német (szász). A korabeli fogalmak szerinti, jogállást is jelentő három nemzet a magyar etnikum két eltérő jogállású csoportjából (székelyek és magyarok), valamint a szászokból állt. A román nép *fiai* ezekbe a natiókba tagolódtak, jogállásuk szerint. Számuk egy 1713–1714 tájáról származó kormányhatósági becslés szerint Erdély 47 %-a magyar, 34 %-a román, és 19 %-a szász.

A magyar etnikum két nemzetet alkotott: a Mohács előtti korból külön jogállást öröklő székelyeket és a magyarországi rendekkel azonos jogállású magyarokat. Külön jogállással bírt az erdélyi szászság. Nincs külön jogállása a románoknak, a *vlach jogú* pásztoroknak, a *görög hitűeknek, felekezetűeknek*. Az erdélyi román etnikumok tehát rendi jogállásuk szerint tagolódtak be az egyes natiókba. A nemesek a más etnikumú nemesek közé, hogy esetleg olyan magasra jussanak, mint a román etnikumból származó fejedelem, *Barcsai Ákos* (1610–1661), akit ellenfelei „der grobe Wallach”-nak (azaz „durva oláh”-nak) tituláltak. A román szabadrendűek is (várakban szolgáló puskások stb.) egyenrangúak voltak a más etnikumú szabad rendűekkel. Az erdélyi jobbágy terheit a fejedelmi korban a helyi körülmények szabták meg.

A négy „bevett”, tehát törvényesen elismert vallás (*receptae religiones*) rendszere a 16. század második felében alakult ki Erdélyben. A szabad vallásgyakorlat csak a *katolikus* és az *evangélikus* vallásra vonatkozott, az *unitarizmust* ekkor még határozottan tiltják, a *református* felekezetet 1564-ben említik először törvényben. A
